

Милош КОВИЋ
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју
Београд

МИСИЈА РОБЕРТА ЛОЈДА-ЛИНДЗИЈА У СРБИЈИ 1876. ГОДИНЕ*

Апстракт: Пуковник Роберт Лојд-Линдзи, председник британског Црвеног крста, водио је хуманитарну мисију у зараћеној Србији 1876. године. У исто време, сарађивао је са британском владом, која је водила непријатељску политику према овој балканској кнежевини. Лојд-Линдзијева мисија у Србији 1876. не осветљава само британско-српске односе тога доба, него пружа могућност проучавања односа између филантропских удружења и државне спољне политике, друштва и државе у викторијанској Великој Британији.

Кључне речи: филантропија, Црвени крст, спољна политика, велика сила, Велика Британија, Србија, Османско царство, Русија.

У заоставштини британског државника Бенцамина Дизраелија, које се чува у рукописном одељењу оксфордске Бодлејане, налазе се преписи два дуга писма из Смедерева, са датумима 4. и 5. септембар 1876. године. Принцу од Велса и банкару лорду Оверстону упутио их је пуковник Роберт Лојд-Линдзи, шеф мисије „Британског националног удружења за помоћ ратним болесницима и рањеницима“, претече британског Црвеног крста. Она садрже детаљне извештаје о тајној улози Русије у српско-турском рату 1876, као и о борбеном моралу српске војске

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије *Историја политичких идеја и институција на Балкану у 19. и 20. веку* (Ев. бр. 177011).

и државника. Тадашњем премијеру Велике Британије, Бенџамину Дизраелију, проследио их је, уз пропратно писмо, лорд Оверстон.¹

Садржај ових писама сам по себи већ је довољно занимљив за српску, па и за британску историографију. Њихово смештање у одређен контекст и нарочито одговори њихових прималаца, који такође могу да се пронађу у британским библиотекама и архивима, дају, међутим, овој епизоди шири значај. Мисија Лојда-Линдзија у Србији 1876. само је део приче о односу између друштва и државе, удружења грађана и државних институција, филантропских активности појединаца и националних интереса велике силе, каква је, у овом случају, била викторијанска Британија.

Преписка о којој је овде реч упућује и на вечиту тему порекла и поузданости података на основу којих државници великих сила одлучују о рату и миру на удаљеним тачкама света. Коначно, истраживање боравка Лојда-Линдзија у Србији омогућава и увид у несугласице које су постојале међу члановима британских хуманитарних мисија у Србији 1876. Та неслагања била су, опет, одраз дубоких подела које је Источно питање тада изазивало у британском јавном мњењу.

Мисији Роберта Лојд-Линдзија у Србији 1876. у науци до сада није посвећивана посебна пажња. Његово име помиње се само узгредно, у оквиру обраде ширих тема.² Једини озбиљан рад о Лојд-Линдзију објавила је још 1907. његова удовица, Хериет Сара Лојд-Линдзи. У стилу тадашњих, едвардијанских биографија, ова књига се својим највећим делом састоји од цитата из приватне преписке главног јунака.³ Ни хуманитарне мисије у Србији 1876. нису биле предмет истраживања британских историчара, док повремено српски осврти не помињу мисију Лојда-Линдзија.⁴

¹ Hughenden Papers (даље: НР), В/ХVI/В/141b, Р. Лојд-Линдзи - Лорд Оверстон, Смедерево, 4. септембар 1876; Исто, В/ХVI/В/141a, Лорд Оверстон - Лорд Биконсфилд, Вонтиц, 11. септембар 1876; Исто, В/ХVI/В/114, Р. Лојд-Линдзи - Принц од Велса, Смедерево, 5. септембар 1876.

² М. Ковић, *Дизраели и Источно питање*, Београд 2007, 223-224; R. Millman, *Britain and the Eastern Question 1875-1878*, Oxford 1979, 177, 181; С. Бранковић, *Независност слободољубивих: Велика источна криза и Србија 1875-1878*, Београд 1998, 126, 243.

³ H. S. Wantage, *Lord Wantage, V.C., K.C.B.: A Memoir*, London 1907.

⁴ V. M. Antić, Ž. Vuković, „Vojni sanitet u Prvom srpsko-turskom ratu 1876-1877“, *Vojnosanitetski pregled* 64-9 (2007) 639-646; М. Игњатовић, „Српско ратно хируршко искуство (1876-1918), I део: Ратна хирургија у Србији у време српско-турских ратова“, Исто 60-5 (2003) 631-640.

I

Роберт Џемс Линдзи (1832-1901) био је пореклом из шкотске аристократске, војничко-банкарске породице. Школован за колонијалног управитеља, одлучио се, ипак за војну каријеру. Одликован је Викторијиним крстом, Легијом части и Мецидијом за јунаштво у биткама против Руса на Алми и Инкерману (1854). Његова критичка писма о стварном стању ствари на фронту у Кримском рату стизала су до Министра рата, лорда Њукасла, захваљујући породичном пријатељу, утицајном банкару и једном од најбогатијих људи у викторијанској Енглеској, Семјуелу Џемсу Лојду, лорду Оверстону (1796-1883). Линдзи је по повратку са Крима, као ратни херој, годину дана био ађутант Едварда, Принца од Велса (1841-1910). Оженио се, потом, ћерком лорда Оверстона и свом презимену додао женино, поставши тако Роберт Џемс Лојд-Линдзи. По жељи таста повукао се, затим, из војске и посветио животу сеоског племића и центлмена, на великом и богатом поседу у Беркширу, добијеном у мираз. Остатак живота провео је у изобилју, слободан да се посвети различитим предузимачким и хуманитарним активностима. Био је један од оснивача и председавајући Националног стрељачког удружења и са њим повезаног покрета добровољаца. Имао је и политичке амбиције, па је од 1865. до 1885, био конзервативни посланик у Доњем дому, да би потом, као лорд Вонтиц, прешао у Горњи дом.

Лојд-Линдзи био је, такође, један од оснивача и, до своје смрти, председавајући „Британског националног удружења за помоћ ратним болесницима и рањеницима“, огранка међународне организације Црвеног крста, која се, почевши од 1863. успостављала широм Европе. Основано уочи самог Француско-пруског рата, Удружење је послало Лојд-Линдзија у прву хуманитарну мисију, чији је циљ било пружање помоћи рањеним и болесним на обе стране француско-немачког фронта.⁵

Када је избио српско-турски рат, Удружење је на јавном скупу, одржаном 15. августа 1876, одлучило да преостала средства од претходне мисије усмери ка новом ратном жаришту. Лојд-Линдзи је постављен на чело новооснованог „Извршног комитета за турско-српску помоћ“ и одређен за вођу мисије, која је, у складу са идеалима Црвеног крста,

⁵ Вид. R. T. Stearn, “Lindsay, Robert James Loyd-, Baron Wantage (1832-1901), army officer and agriculturalist”, *The Oxford Dictionary of National Biography*, Edited by H. C. G. Matthew, Oxford 2004, [<http://www.oxforddnb.com/view/article>] 34544; M. Reed, “Loyd, Samuel Jones, Baron Overstone (1796-1883)”, banker, Исто, 17115.

требало да помогне и Србима и Турцима. У састав Удружења кооптирао је чланове независног „Комитета за помоћ жртвама рата на истоку“, блиског енглеском Реду Светог Јована. Овај Комитет је, пре тога, у Србију већ било послао шест хирурга, регрутованих у лондонској Болници Светог Томе.⁶

Удружење је, како се у посебном извештају о његовом деловању у српско-турском рату каже, било свесно да се ова мисија разликовала од оне у Француско-пруском рату. Овај рат био је вођен на већој удаљености од Британије, без добрих комуникација и основних услова за медицински рад, „између раса које, по мерилима Западне Европе, нису високо цивилизоване“.⁷ Тешкоћу је представљало и питање да ли се Србија, с обзиром на њен вазални статус према Османском царству, могла признати за ратујућу страну. Удружење, наиме, по својим правилима, није могло да делује у устанничким, одметничким ратовима. Уз то, оно није могло да учествује у ратним збивањима у иностранству без дозволе британског Министарства спољних послова. Лорд Дерби, као тадашњи министар, био је, међутим, већ примио молбе српске и османске владе за хуманитарну помоћ. Решење је пронађено захваљујући чињеници да је британска влада са Београдом имала званичне дипломатске односе и да ју је тамо представљао њен генерални конзул, Вилијам Вајт. У свом извештају Комитету Лојд-Линдзи је приметио да, због одбијања да признају овакав статус Србије, француска и немачка удружења Црвеног крста нису послала своју помоћ, али и да је Руски Црвени крст помагао само Србима.⁸ Блиска веза Удружења са владом биће потврђена и касније, током мисије, тесном сарадњом Лојд-Линдзија са дипломатским представницима Британије у Бечу, Београду и Цариграду.

Односи Удружења са владом и ратујућим странама на Истоку нису били безазлена питања. У јавном мњењу Британије, Дизраелијев конзервативни кабинет све чешће је прозиван због отворене подршке Османском царству. Покушаји Срба у Босни и Херцеговини и Бугара да се оружјем изборе за побољшање свог положаја, у условима насиља и безвлашћа које је увелико било захватило ослабљено Османско царство, били су, наиме праћени турским репресалијама над цивилима. Право

⁶ “Report of the Executive Committee”, *Report of the Operations of the British National Society for Aid to the Sick and Wounded in War During the Servian War Against Turkey, 1876, Together With a Statement of receipts and Expenditure and a Map, reports, and Correspondence*, London 1877, 5; *Lord Wantage*, 218-220.

⁷ “Report of the Executive Committee”, *Report*, 8-9.

⁸ Р. Лојд-Линдзи - Извршни комитет, Исто, 19.

згражавање викторијанаца изазвале су, међутим, почетком јуна 1876, вести о масовним покољима у Бугарској. Својим шaljивим коментарима о овом догађају, Дизраели је само појачао огорчење јавног мњења. Незадовољство су изазвале и вести о злочинима османске војске у источној Србији, после уласка Србије у рат са Турском и српског пораза на Великом Извору. Ношен гневом јавности, свој повратак у политичку арену објавио је и Дизраелијев стари супарник, Вилијам Гледстон. Баш у време одлуке Удружења о поласку мисије на Исток, у августу 1876, почео је низ масовних митинга и протеста, праћен незапамћеним узбуђењем и ужареним јавним расправама. У историји Британије овај догађај запамћен је као „Бугарска агитација“. Викторијанци су се поделили на присталице и противнике лорда Биконсфилда, како је називан Дизраели, пошто му је краљица Викторија, усред агитације, дала титулу лорда. Узбуђење и сукоби достићи ће врхунац после 6. септембра, када је објављен Гледстоов памфлет *Ужаси у Бугарској и питање Истока*. У њему су, са подједнаком страшћу, за страдања хришћана у Османском царству оптужени и Биконсфилд и Османлије. У исто време, Гледстон је позивао своје суграђане да се покају због Кримског рата, којим су Османлијама омогућили да наставе са некажњеним насиљима над балканским хришћанима.⁹

Херој Кримског рата, Лојд-Линдзи, за то време, спремао је своју мисију на турско-српском бојишту. Осим што је хтео да лично надгледа рад Удружења, имао је и политичке мотиве: желео је да се на извору догађаја обавести о питањима која су у Британији изазвала тако велико узбуђење. На пут је, са својим сарадницима, кренуо 21. августа 1876. носећи, поред осталог, и хуманитарну помоћ од 20.000£.¹⁰ Оксфордски професор историје Едвард Фриман ће га, међутим, већ 28. августа у *Тајмсу*, јавно оптужити због намере да, после свих вести о злочинима, помогне и Турцима.¹¹

⁹ Литература о овим догађајима је огромна. Вид. нпр. R. Shannon, *Gladstone and the Bulgarian Agitation 1876*, London/ Edinburgh/ Paris/ Melbourne/ Johannesburg/ Toronto/ New York 1963; A. P. Saab, *Reluctant icon: Gladstone, Bulgaria, and the working classes, 1856–1878*, Cambridge Massachusetts/ London 1991; G. C. Thompson, *Public Opinion and Lord Beaconsfield 1875-1880 I-II*, London 1886; М. Ковић, *нав. дело*, 184-211.

¹⁰ *Lord Wantage*, 220.

¹¹ R. Millman, *нав. дело*, 177, 181.

II

Друштвене везе и утицај Лојда-Линдзија и његовог Удружења видели су се и из чињенице да се у Бриселу срео са Принцом од Велса, као и да га је примио белгијски краљ Леополд II. Из Беча је својој жени писао да је, на препоруку лорда Дербија, добио помоћ и подршку тамошњег британског амбасадора, сер Ендрју Бјукенена. Јавио јој је и да је од Бјукенена чуо поуздану вест, да су потпуну пропаст српског „подухвата“ спречавали још само „руски новац“ и „руска помоћ“.¹²

Лојд-Линдзи и његови пратиоци у Београд су стигли 29. августа. Српска влада послала је посебну делегацију на њихов пароброд. Лојд-Линдзи је, међутим, на њено поздравно слово одговорио критикама на рачун српске владе и њене политике.¹³ Истог дана примљен је, ипак, у свечану аудијенцију код кнеза Милана Обреновића.¹⁴

Непријатности су, наиме, почеле од првих сусрета Лојд-Линдзија са Србима. О томе су, у својим сећањима на хуманитарну службу у Србији 1876, детаљно писале две енглеске болничарке, Ема Марија Пирсон (1828-1893) и Лујза Елизабет Меклофин (1836–1921). Пореклом из угледних породица, оне су већ имале дуго искуство у добротворном раду. Биле су међу оснивачима „Британског националног удружења за помоћ ратним болесницима и рањеницима“. Под окриљем Удружења и оне су службовале у Француско-пруском рату. После сукоба са Лојд-Линдзијем, морале су да напусте Удружење, да би се на француско-пруски фронт вратиле пошто су успеле да у Британији самостално сакупе добротворне прилоге.¹⁵

Мис Пирсон и мис Меклофин у Србију су стигле саме, без икакве пратње или дочека. За разлику од Лојд-Линдзија оне су, у Бриселу, уместо свечаног пријема на двору, због пропуштеног воза, морале да сатима седе на станици. Немачки цариници приредили су им много невоља због њихове медицинске опреме. Прву ноћ у Београду провеле су у прилично неугледним условима. Уз помоћ конзула Вајта и српске владе, ступиле су

¹² *Lord Wantage*, 221.

¹³ E.M. Pearson, L.E. McLaughlin, *Service in Servia Under the Red Cross*, London 1877, 133.

¹⁴ *Lord Wantage*, 222.

¹⁵ E.M. Pearson, L.E. McLaughlin, *Our Adventures During the War of 1870*, London 1871, 34-36, 68-71, 98-99.

у службу „Српског друштва Црвеног крста“¹⁶ и у њему ће, без прелазака у редове Османске војске, остати до краја рата 1876.¹⁷ У Француско-пруском рату, иако су помагале рањенима на обе стране, по сопственом признању, ближи су им били поражени Французи; сада су, наслућујући предстојећи слом, са њима поредиле Србе.¹⁸ Од раније кивне на Лојд-Линдзија, уверене да је у овом рату навијао за Турке, оне су мотриле на сваки његов потез. Књига сећања, коју су објавиле по повратку у Енглеску, омогућава сагледавање његове мисије из понекад исувише критичког, али веома корисног угла.

Лојд-Линдзи је, по доласку у Србију, настојао да стекне увид у право стање ствари. На тренутке је, ипак, изгледало као да је само тражио потврде за раније стечена уверења. У писму сер Дагласу Галтону, који га је у Лондону замењивао на положају председавајућег Удружења, тврдио је да Срби нису били расположени за борбу и да су само чекали резултате посредовања европских сила у склапању мира. У болницама је видео велики број војника који су себи намерно разнели прст на руци, не би ли избегли одлазак на фронт. Високим борбеним моралом могли су се похвалити само руски добровољци, али су, по Лојд-Линдзијевом мишљењу, Срби већ били уморни од њиховог борбеног жара.¹⁹ Најавио је, такође, да ће ускоро отићи на фронт, у Алексинац, који је, како је приметио, стратешки и политички, за Турке био оно што је Мец био за Немце у Француско-пруском рату.²⁰

Ово поређење Срба са Французима и Турака са Немцима подсећало је на тумачења његових љутитих противница, мис Пирсон и мис Меклофин. Сличност у запажањима огледала се, међутим, и у томе што су и оне по болницама виделе велики број „прсташа“, како су их сами Срби називали.²¹ Штавише, и оне су тврдиле да су српски сељаци, за

¹⁶ Основано је у Београду, у јануару 1876. Вид. В. Ђорђевић, *Срце и душа Европе: Прилог за историју првих педесет година у животу и раду Друштва Црвеног крста у опште и Српског друштва Црвеног крста на по се*, Београд 1927, 14-17; Исти, *Црвен крст на белој застави*, Београд 1876; С. Рајић, *Владан Ђорђевић: Биографија поузданог обреновићевца*, Београд 2007, 53-58.

¹⁷ *Service in Servia*, 29-42, 50-55. Вид. С. Кнежевић, „Улога две Енглескиње у српској медицинској служби за време Првог српско-турског рата 1876“ *Српски архив за целокупно лекарство* 101-1 (1973) 89-93.

¹⁸ *Our Adventures*, VI; *Service in Servia*, 61-62, 71.

¹⁹ *Lord Wantage*, 222.

²⁰ Исто, 223.

²¹ По српским статистикама, од укупног броја српских рањеника у ратовима 1876-1878, 27,75% је било рањено у шаку и прсте. Процент немачких и аустријских

разлику од Руса, у овај рат ишли сасвим безвољно. У њиховим белешкама, предрасуде и непријатељство према Русима нису били мањи него у писмима Лојд-Линдзија.²²

Лојд-Линдзи је у Алексинац стигао са, с обзиром на потпуну неспремност српског санитета за рат,²³ преко потребном медицинском опремом и са четири енглеска хирурга, предвођена др Вилијамом Мек Кормаком. На фронту се, са српском војском, већ налазило шест британских хирурга, предвођених др А. О. Мек Келаром, које је био послао „Комитет за помоћ жртвама рата на истоку“. Тако се број Британаца, који су оперисали српске рањенике на самој линији фронта, повећао на десет.²⁴ Лојд-Линдзи је посматрао битке и био сведок њиховог пожртвовања, нарочито 2. септембра 1876.²⁵

Мис Пирсон и мис Меклофин су, међутим, тврдиле да је Лојд-Линдзи, при првом сусрету у Алексинцу, прекорео др Мек Келара и његов тим јер су носили српске униформе.²⁶ Наглашавале су да су се Мек Кормак, кога су познавале још из Француско-пруског рата, и остали британски хирурзи, храбро држали у борбама и да су се повлачили са својим рањеницима, док их је Лојд-Линдзи, при првој опасности, напустио и одјурио ка Београду.²⁷

У писмима Лорду Оверстону и Принцу од Велса, писаним у Смедереву 4. и 5. септембра 1876, пуковник Лојд-Линдзи је сабрао своје утиске. У исто време, нема сумње да је, нарочито писмом Принцу од Велса, хтео да се препоручи као познавалац прилика на Истоку и да стекне одређен политички утицај.²⁸

Српске војнике, потпуно потучене у биткама са Турцима, Лојд-Линдзи је поредио са полумртвим кљусетом, које више ни под канџама не може да стане на ноге.²⁹ Описивао их је као лење и равнодушне сељаке,

рањеника „прсташа“, у ратовима тога доба био је, како тврди исти аутор, чак 60%. М. Игњатовић, *нав. дело*, 638.

²² На много места, вид. нарочито *Service in Serbia*, 14-15, 340, 348.

²³ О томе вид. V. M. Antić, Ž. Vuković, *нав. дело*, 641-642.

²⁴ Имена свих чланова мисије Удружења дата су у *Report*, 15.

²⁵ *Lord Wantage*, 223-226.

²⁶ *Service in Serbia* 138-139.

²⁷ Исто, 139-140.

²⁸ НР, В/ХVI/В/141b, Р. Лојд-Линдзи - Лорд Оверстон, Смедерево, 4. септембар 1876; Исто, В/ХVI/В/114, Р. Лојд-Линдзи - Принц од Велса, Смедерево, 5. септембар 1876. Писмо Оверстону објављено је у: *Lord Wantage*, 226-229.

²⁹ НР, В/ХVI/В/141b, Р. Лојд-Линдзи - Лорд Оверстон, Смедерево, 4. септембар 1876.

који већином нису ни знали да се боре за поправљање положаја своје потлачене браће у Босни и Херцеговини. По његовом мишљењу, они су од почетка нерадо учествовали у „лажној побуни“, како је називао српско-турски рат, упркос формалном признању Срба за ратујућу страну, које је испословало његово Удружење. Понављао је да је видео на стотине оних који су себи намерно разнели прст на шапи, да би се спасли од ратне службе.³⁰ Одговорност за рат и беспримерна страдања српских сељака приписивао је министрима у српској влади, које је називао „лукавим битангама“.³¹ Јована Ристића је приказао као „разбојника који ће ускоро напустити земљу са новцем који је украо за време рата“.³² Млади кнез Милан Обреновић био је, по његовом мишљењу, „кукавица“, „без памети и срца“.³³

Лојд-Линдзи је главне кривце за догађаје видео у руским „тајним и револуционарним комитетима“. Тврдио је да су они само користили Србе, да би понизили Енглеze и прекршили забране које су им ови наметнули у Кримском рату.³⁴ Руски официри, који су у Србију стигли као добровољци, у поверењу су му говорили да су им код куће били обећани и чиновни и одликовања. Један од њих рекао му је да је, својим пиштољима, две регименте плашљивих Срба натерао у борбу.³⁵

Лојд-Линдзи није крио жаљење због, како је писао, илузије Енглеза да је ово био „свети рат, вођен у име заједничке религије и заједничких идеала“. Тврдио је да су „лукави ниткови“ из Београда, користећи пароле о „заједничкој вери и језику“ свесно злоупотребили не само српске српске сељаке, него и добронамерно енглеско јавно мњење.³⁶ Иако то није отворено поменуто, од Принца од Велса очекивао је да искористи свој утицај, да би спречио ово поигравање интересима Британије на Истоку.

Лојд-Линдзи је, међутим, молио Принца од Велса да помогне несрећним српским сељацима. У овом сажаљењу над страдањем српских сељака осећао се тон патерналистички расположеног торијевског

³⁰ Исто, В/ХVI/В/114, Р. Лојд-Линдзи - Принц од Велса, Смедерево, 5. септембар 1876.

³¹ Исто.

³² Исто, В/ХVI/В/141b, Р. Лојд-Линдзи - Лорд Оверстон, Смедерево, 4. септембар 1876.

³³ Исто.

³⁴ Исто; Исто, В/ХVI/В/114, Р. Лојд-Линдзи - Принц од Велса, Смедерево, 5. септембар 1876.

³⁵ Исто; Исто, В/ХVI/В/141b, Р. Лојд-Линдзи - Лорд Оверстон, Смедерево, 4. септембар 1876.

³⁶ Исто.

племића.³⁷ Принц од Велса је требало да обавести руског цара Александра II о томе шта раде „тајни и револуционарни комитети“ у његово име.³⁸ Лојд-Линдзи је тако, захтеве за политичком интервенцијом, чији је прави циљ била одбрана британских интереса, правдао хуманитарним разлозима и самилошћу према српским сељацима.

Пре него што ће прећи на османску територију, Лојд-Линдзи је закључио да енглески лекари и медицинске сестре нису имали услове за рад у српским болницама, због „апсолутних разлика између њих и српских лекара у свему што се односило на медицину и хигијену“.³⁹ Зато је у Београду основао засебну болницу енглеског Црвеног крста, са око сто педесет кревета, која ће српским болницама моћи да послужи као узор за угледање. Упркос негодовању, како сам каже, неких „исувише патриотски расположених српских службеника“, са својим сарадницима је, потом, спаковао преостали медицински материјал и напустио Србију.⁴⁰

И мис Пирсон и мис Меклофин су сматрале да српски сељаци нису имали никаквих разлога за побуну против султана. Приметиле су, међутим, да је главно упориште ратне струје у Србији био чиновнички, грађански, европски расположени Београд. Слагале су се и са Лојд-Линдзијевим мишљењем да су рат изазвале амбиције „људи на вишим положајима“ и, нарочито, руске сплетке.⁴¹

Акције Лојд-Линдзија оне су, међутим, виделе на свој начин. Њихова главна примедба односила се на упорно одбијање Лојд-Линдзија да оснива мање болнице близу саме линије фронта и да помогне постојећим српским болницама. Рањеници су, док су лошим српским путевима пребацивани од фронта до београдске „енглеске болнице“, пречесто умирали. Осуђивале су и, по њиховом мишљењу, непотребно трошење новца на „енглески луксуз“, па и „екстраваганцију“ београдске болнице, док су српске болнице радиле у потпуно неподношљивим условима. Оптуживале су медицинске сестре, које је ангажовао Лојд-Линдзи, да су чак радиле на превођењу српских рањеника у протестантизам, због чега су изазвале незадовољство митрополита Михаила, иначе

³⁷ О таквом односу Лојд-Линдзија према сељацима на његовим поседима вид. R. T. Stearn, “Lindsay, Robert James Loyd-, Baron Wantage” *ODNB*, 34544.

³⁸ Упозоравао је, чак, да би они у скорој будућности, могли да постану опасни и по самог цара. НР, В/ХVI/В/114, Р. Лојд-Линдзи - Принц од Велса, Смедерево, 5. септембар 1876.

³⁹ *Lord Wantage*, 229.

⁴⁰ Р. Лојд-Линдзи - Извршни комитет, *Report*, 20.

⁴¹ *Service in Servia*, 45-48.

председавајућег српског Црвеног крста. Приметиле су и да је, пред одлазак, Лојд-Линдзи српским болницама поклатио више него симболичну суму, одвео четири хирурга и пренео сав преостали медицински материјал у Турску, што је Србе коначно утврдило у непријатељству према њему и његовим најближим сарадницима. Мис Пирсон и мис Меклофин касније ће приметити да се Лојд-Линдзи показао много издашним у помагању турским болницама.⁴²

Већ 10. септембра, Лојд-Линдзи се својој жени Херијети јавио писмом са пароброда, који је пловио ка Оршави. Неколико дана касније, из Видина је писао Оверстону да је сазнао да су покоље у Бугарској уствари изазвали Срби, који су упали у Бугарску и спалили куће муслимана. Све се то, како је примећивао, знатно разликовало од верзије догађаја у коју се веровало у Енглеској. Нешто касније, после посете селу Батак, где су над бугарским цивилима почињени најстрашнији злочини, жени ће писати да су устанак ипак покренули Бугари, и да би се он наставио „на најубилачкији и најбруталан начин“, да их муслимани нису надвладали.⁴³

После посете турским линијама фронта код Алексинца, из Ниша је 16. септембра писао Херијети да су „Турци људи сјајног изгледа“ и да му је британски војни аташе при турској команди рекао да „никада није видео боље војнике“. Приметио је да их само „апатија њихових официра“ спречава да у пуној мери искористе своје победе и задају Србима коначни ударац.⁴⁴ У Нишу и Софији је, заједно са енглеским хирургима које је довео или затекао у османској служби, основао две болнице са по сто педесет и сто кревета. Доделио је помоћ и турским болницама у Видину, Сјеници и Једрену, а у Скадар, на линију фронта између Црне Горе и Турске, послао је двојицу својих сарадника да би тамо основали болницу са око седамдесет кревета.⁴⁵

После краћег боравка код британског амбасадора у Цариграду сер Хенрија Елиота, и сусрета са Војводом од Единбурга, Лојд-Линдзи је напустио османску престоницу, да би 3. октобра стигао у Британију.

⁴² Исто, 64-65, 131-138, 256-258.

⁴³ *Lord Wantage*, 229-231, 239-240.

⁴⁴ Исто, 236.

⁴⁵ Р. Лојд-Линдзи - Извршни комитет, *Report*, 20-21.

III

Убрзо по повратку, Лојд-Линдзија су на разговоре позвали лорд Биконсфилд и Принц од Велса, да би из прве руке чули његове утиске са Истока. Лорд Оверстон је, наиме, његова писма слао на најутицајније адресе.⁴⁶ Стизала су и Биконсфилду, уз Оверстонова пропратна писма, у којима је осуђивао Гледстонову агитацију и изражавао безрезервну подршку премијеровој политици.⁴⁷

Биконсфилд је, опет, писао Принцу од Велса да има пуно поверење у процене Лојда-Линдзија.⁴⁸ Краљици Викторији је 25. септембра 1876. проследио његово писмо Оверстону од 4. септембра, молећи је да обрати посебну пажњу на „узнемирујући портрет Ристића“.⁴⁹ Писма Лојда-Линдзија давао је на читање и лорду Дербију.⁵⁰ Утицај извештаја Лојда-Линдзија био је видљив и у говору који је Биконсфилд одржао 20. септембра 1876. у Ејлсберију. Из његове приватне преписке види се да се радовао сваком поразу Србије у рату са Турском,⁵¹ али у овом говору је Србију јавно оптужио да је, заједно са, како је говорио, „тајним удружењима“ била главни изазивач целе Источне кризе, укључујући чак и покоље у Бугарској.⁵²

Могуће је, такође, да су ове оптужбе биле подстакнуте и практичним разлозима. Из извештаја Лојда-Линдзија могло се закључити да је Србија била најслабија карика у тобожњој панславистичкој завери. Притиском на њу требало је постићи брзо потписивање мира, пре него што би Русија добила изговор за улазак у рат.⁵³

У октобру 1876. и Лојд-Линдзи се, једним говором пред својим бирачима у Редингу, укључио у политичке сукобе око Источног питања.

⁴⁶ *Lord Wantage*, 231-234.

⁴⁷ НР, В/ХVI/В/141а, Лорд Оверстон - Лорд Биконсфилд, Вонтиц, 11. септембар 1876; Исто, В/ХVI/В/119, Вонтиц, 25. септембар 1876.

⁴⁸ Disraeli Project Archives (DP), Лорд Биконсфилд - Принц од Велса, Хјунден 15. септембар 1876.

⁴⁹ Royal Archives, Windsor (Microfilm in Bodleian Library, Oxford) (RA(M)), Н 9/161, Лорд Биконсфилд - Краљица Викторија, Хјунден, 25. септембар 1876.

⁵⁰ 12. септембар 1876, *The Diaries of Edward Henry Stanley, 15th Earl of Derby (1826-93). Between September 1869 and March 1878*, ed. J. Vincent, London 1994, 326; DP Лорд Биконсфилд - Лорд Дерби, Хјунден, 16. септембар 1876.

⁵¹ М. Ковић, *нав. дело*, 182-184, 186-188.

⁵² *The Times*, 21. септембар 1876, 6.

⁵³ М. Ковић, *нав. дело*, 224.

Тада је јавно изговорио све оно што је о стању у Србији писао у приватним писмима. С друге стране, хвалио је војничке врлине Турака. Подржао је, такође, Биконсфилдову политику и критиковао Гледстонову агитацију.⁵⁴

Ово јавно изношење података прикупљених у оквиру хуманитарне мисије, пред којом Србија, по природи ствари, није скривала неславну страну свог ратовања, оставило је мучан утисак чак и у Лондону. О томе је у либералним *Дневним вестима* писао дописник из Србије, Арчибалд Форбс. Тврдио је да је Лојд-Линдзи злоупотребио Црвени крст у уско страначке сврхе. Штавише, није се устручавао ни да помене сумње, које су се јавиле после нових српских пораза, да је Лојд-Линдзи чак можда одао српске војне тајне Турцима. О томе су писале и мис Пирсон и мис Меклофин.⁵⁵ И оне су се, почетком новембра 1876. јавиле у *Дневним вестима* поводом мисије Лојда-Линдзија у Србији, да би критиковале мисију Лојда-Линдзија у Србији.⁵⁶

За то време, Лојд-Линдзи је, преко својих веза, покушавао да се приближи влади. Лорд Солзбери позивао га је да му се придружи на Цариградској конференцији, али он је то морао да одбије због слабог здравља лорда Оверстона. Када је у априлу 1877. почео руско-турски рат, ангажовао се на слању хуманитарне помоћи обема странама. Коначно, лорд Биконсфилд га је, у августу 1877, поставио на положај секретара за финансије у Министарству рата. Ту је пуковник Лојд-Линдзи, са новом енергијом, радио на припремама за рат са Русијом, све до тренутка разрешења кризе крајем маја и почетком јуна 1878, тајним уговорима Британије са Русијом, Аустро-Угарском и Османским царством.⁵⁷ Пад владе 1880, и смрт његових заштитника, лорда Биконсфилда (1881) и лорда Оверстона (1883), означили су почетак краја политичке каријере пуковника Роберта Лојд-Линдзија.

* * *

Нема никакве сумње да је рад мисије пуковника Роберта Лојд-Линдзија у Србији донео много добра и спасао много живота. Она је, уосталом, после руске, била најбројнија страна хуманитарна мисија у овој зарађеној балканској кнежевини.⁵⁸

⁵⁴ *Lord Wantage*, 241-243.

⁵⁵ *The Service in Servia*, 141-143.

⁵⁶ Исто, 325-327

⁵⁷ *Lord Wantage*, 244-260.

⁵⁸ М. Игњатовић, *нав. дело*, 635.

Мисија пуковника Роберта Лојд-Линдзија у Србији 1876. показала је, такође, у којој су мери могли да буду повезани интереси хуманитарних организација и званичне државне политике викторијанске Британије. Та наглашена веза између политике и добротворног рада изазвала је озбиљне поделе међу британским хуманитарцима.

Овај пример показује, такође, да су највиши званичници Британије добијали важне податке и из незваничних извора, из такозваног „цивилног друштва“, који није нужно било везано ни за дипломатију, ни за обавештајне структуре. С друге стране, пријем на који су писма Лојда-Линдзија наишла код лорда Биконсфилда показује да је и „цивилно друштво“ могло да утиче на државу и на кључне доносиоце одлука.

Сама личност Лојда-Линдзија, председника британског Црвеног крста, официра, хероја Кримског рата, посланика у Парламенту и пријатеља престолонаследника, показује како је тешко преносити савремене поделе између друштва и државе, „невладиног“ и „владиног сектора“ на XIX век. Као представник филантропског удружења у ратом захваћеној Србији, није се устручавао да, према Србији непријатељску британску владу обавештава о свему што му се учинило важним. Штавише, кратко после повратка, у политичкој агитацији и пропаганди, користио је знања стечена у хуманитарном раду. Та агитација била је усмерена против Србије и, нарочито, њене заштитнице Русије. Чињеница да је било оних који су га због тога осуђивали показује да се у викторијанском друштву ипак наглашавала разлика између филантропских удружења и државних интереса, односно онога што је Лојд-Линдзи називао „Британским интересима“.⁵⁹ Лакоћу с којом се у викторијанској Енглеској могла прећи граница између друштва и државе, филантропије и ратовања, показује и Лојд-Линдзијев улазак у Министарство рата и његов предан рад на припремама рата против Русије и, можда, против њене савезнице Србије.

⁵⁹ *Lord Wantage*, 243.

Miloš Ković

**THE MISSION OF COLONEL ROBERT LOYD-LINDSAY
IN SERBIA IN 1876**

Summary

At the time of the Serbian-Turkish war of 1876, Colonel Robert Loyd-Lindsay was sent to Belgrade on behalf of the ‘British National Society for Aid to the Sick and Wounded in War’, the British branch of the International Red Cross Society. Besides providing medical help to the Serbian soldiers, Loyd-Lindsay was sending information about the poor state of Serbia’s army to the British authorities, which were pursuing strongly pro-Turkish policy at that time. After his return, he was openly using knowledge gathered during his humanitarian mission in order to criticise Serbia and its ally Russia, and to support the policy of the British Government. Later on, he officially entered the state service as the Financial Secretary in the War Ministry. In that capacity, he actively worked on the preparations for the war against Russia and possibly, its ally Serbia. Thus, the case of the Colonel Robert Loyd-Lindsay’s mission in Serbia in 1876 demonstrates how, in the foreign policy of the Victorian Britain, the borders between “civil society” and the state could be easily crossed.

Keywords: Philanthropy, Red Cross, foreign policy, great powers, Great Britain, Serbia, the Ottoman Empire, Russia.

Чланак примљен: 16. 05. 2011.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 27. 06. 2011.